

התיאור ולא על משמעותם של האלמנטים הציוריים כשלעצמם. העולם המתואר בציוריו של שמואל בק הוא עולם נופי אבן הקופאים בשימונם, בתים שהזמן חרט בהם את אותותיו, בתי מתכת מעותנים, לוחות עץ סדוקים ומתפוררים - עולם עייף לאחר שואה. כל אלה מאפשרים לצייר להמחיש בבדיו משהו מנצח הזמן, הגורר אחריו התפוררות, מוות והתייחסות לעכשווי כאל אילוזיה נאיבית. לא מקרה הוא שדמויות אדם אינן מופיעות בציורים אלה. במקומן מיוצגים מאוויו של האדם על ידי "ממלאי מקום": פירות וירקות מופיעים במצבים "אנושיים" כביכול. אפילו כך, כשהאדם מופיע מוסווה ובמובלע, מחליקים כמה מהציורים העוסקים באותם פירות וירקות, לתחום האנקדוטה.

אם כי אין בציוריו של שמואל בק ניסיון לבטא ישירות עולם תת־מודע, מופיע עולם זה ברמה אחרת מזו הישירה: יש, למרות הגישה השכלתנית, הרבה מצורות הביטוי ואופני החשיבה של חלום, ובעיקר מיתוס, בציורים אלה. הרעיון החוזר פעמים כה רבות, לפיו המציאות אינה אלא מסך דק שמאחוריו מסתתרת מציאות אחרת, הרעיון של קיומם הסימולטאני של הרבה עולמות. בעוד אנו יכולים לגשת רק אל אחד מהם. הדירתם של עולמות שונים זה לתוך זה ושינוי "סדרי הטבע" בעקבות פלישה זו - כל אלה מאלפים מאוד גם (ואולי בעיקר) כשמתבוננים עליהם כהשלכה של תכנים תת־מודעיים ולא רק כניסיון למסור הרהורים מטאפיזיים.

מנחם שמי

"מנחם שמי" / 20.1.67 / תע' יחיד / בית האמנים / תל-אביב

במלאת 15 שנים לפטירתו של הצייר מנחם שמי (1897-1951), ערך מוזיאון ישראל תערוכה לזכרו. עתה הועברה תערוכה זו לתל-אביב והיא מוצגת בביתן אגודת הציירים והפסלים ברחוב אלחריזי.

גם לאלה המכירים ציורים ספורים מפרי מכחולו של אמן זה, היתה התערוכה הפתעה מרשימה. כבר ממבט ראשון - עוד לפני כניסה לדיון על התפתחותו האמנותית של מנחם שמי או אפיון סגנונו - אי אפשר שלא להתרשם מרצינות גישתו, הצבעונית הטריה ומגע המכחול, אליהם הגיע. ייתכן שיש משהו עגום וסימפטומטי בכך שיש לציין במיוחד את רצינותו של מנחם שמי כמשהו יוצא דופן - נדמה שלפני שנים לא רבות היה דבר כזה מובן מאליו. אלברכט דירר מספר ביומנו על אמנותו, שהשטן עומד לידו בעת הציור ומנסה לפתותו למצוא דרכים קלות ואפקטיביות יותר. אחריותו של היוצר לכל קטע בציורו הופכת כאן למאבק עקרוני נגד החטא. משהו מרצינות זו ואחריות זו מופיע גם בציוריו של מנחם שמי. בכל ציור אפשר ממש לחוש את דאגתו ואהבתו של האמן לכל פינה, לכל תנועת מכחול, לכל הנחת חומר הצבע. מנחם שמי מצליח ברוב ציוריו - במיוחד במאוחרים יותר - להגיע לפלא של איזון בין מחשבה זהירה, בנייה קפדנית ומחושבת ואחריות מלאה

לכל כתם צבעוני מצד אחד, וחופש מכחול, הנראה ספונטאני לחלוטין ונתון ברגישות בלתי רגילה ואקספרסיביות מרובה מצד שני. צרוף זה של ארגון קפדני ומיידיות ביטוי, מאפיין את כל התפתחותו האמנותית של שמי.

בתערוכה מוצגות שתי תקופות מרכזיות ביצירתו של שמי: תקופה ראשונה (ציורים 1-17) - שנות העשרים המוקדמות; ותקופה שנייה (ציורים 18-58) - שנות הארבעים המאוחרות. התקופה הראשונה עומדת בסימן המרד נגד האקדמיזם ששרר ב"בצלאל" דאו וחיפוש דרכי ביטוי וקריטריונים חדשים. קבוצת ציירים, שכללה בין השאר גם אמנים כראובן רובין, נחום גוטמן, ציונה תגר, ישראל פלדי ואחרים, הביאה משב רוח חדשני מפאריס של אותם ימים וחוללה מהפכה בציור בארץ. שמי לא קיבל את ניסיונם של חלק מציירים אלה להדגיש את הצדדים האקזוטיים וה"אוריינטליים" שבמציאות המתחדשת בארץ ישראל. אם כי מגעו עם זרמי הציור החדשניים היה פחות ישיר מזה של חבריו, עומדים ציוריו של שמי, שנעשו בשנות העשרים, בסימנם של סזאן וראשוני הקוביסטים. בחידושו של סזאן מצא שמי דרך לעצב את עולמו הציורי שלא לפי עקרונות ארגון אילוסטרטיביים ורומנטיים (כפי שעשו אחרים בתקופה זו) אלא במסגרת צורנית-ציורית טהורה יותר. גם במסגרת זו, המצויה באמצע הדרך בין סזאן ותחילת הקוביזם, מתבלט הגוון המיוחד והמהורהר של שמי: אין בציוריו דבר וחצי דבר מאותה מגושמות מכוונת שהופיעה כל כך הרבה אצל הקוביסטים הראשונים; היפוכו של דבר, כל כתם מונח בזהירות המזכירה יותר את סזאן מאשר את ההסתערות הנלהבת של הקוביזם בראשיתו.

מסתבר שדרך הארגון החמורה סיפקה אולי את נטייתו של שמי לארגון צורני, אך לא סיפקה את דרישתו ליתר אקספרסיביות. האפשרויות שעמדו לפניו היו שתיים: לפתח את ציוריו לכיוון קוביזם אקספרסיבי (כפי שעשו פיקאסו, ובר ואחרים) או לזנוח מעט את הקוביזם ולהתקרב לאסכולת פאריס האקספרסיוניסטית נוסח סוטיץ. שמי בחר באפשרות השנייה - אולי משום שאפשרות זו הותירה פתח רחב יותר לקשר הדוק עם הנוף המקומי. יחד עם זאת, לא זנח שמי את הצד הצורני, אם כי נסוג במשהו מהחומרה הקוביסטית. התקופה המאוחרת בציורו - זו שנוצרה בשנות הארבעים המאוחרות - מגלה סינתזה בין ארגון קפדני (והפעם כבר לא במונחים סזאניים-קוביסטיים) ובין תנועת מכחול קלה, רגישות להפליא ובוטחת - שריד של השפעה אקספרסיוניסטית. אם זוכרים את התקופה בה נעשו ציורים אלה ואת המוסכמות הצבעוניות של תקופה זו, מתמיהה ממש צבעוניותם של ציוריו. זוהי צבעוניות ליירת, בהירה ורבגונית, שיש בה עידון רב ונימה אישית לגמרי. מעניינת במיוחד קרבתם של ציוריו המאוחרים של שמי לציוריו של יוסף זריצקי מאותה תקופה.